

Stichting Werkgroep Florakartering Drenthe (WFD)
Secretariaat: Hester Heinemeijer
Parallelweg 1
6574 AN Ubbergen
(024) 3230861

Beste Atlasmedewerk(st)ers,

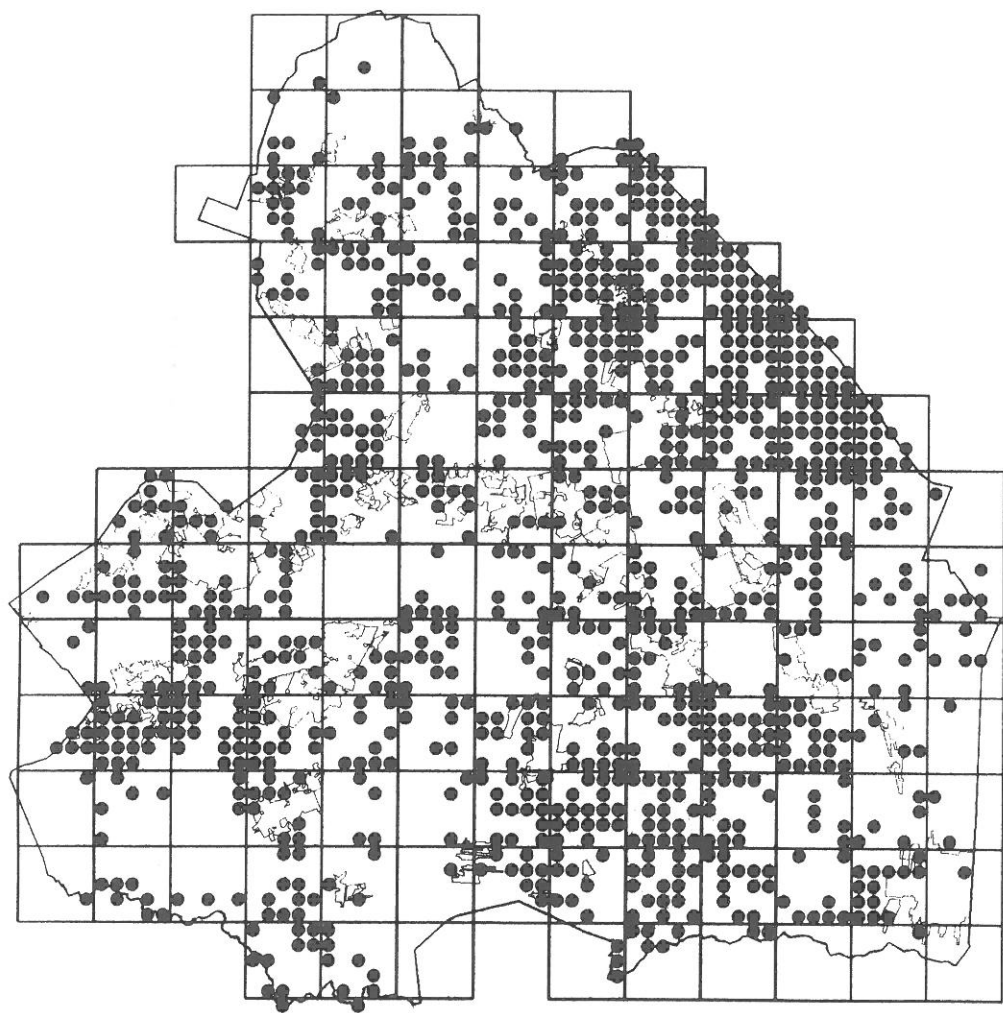
Nu de winter definitief op zijn retour lijkt, begint iedereen vast af en toe al naar de eerste voorjaarsboden uit te kijken en zich te verheugen op een nieuw flora-veldseizoen. Toch zal dat wat betreft de WFD een wat ander karakter krijgen dan in voorgaande jaren. Omdat er eens een streep moest worden getrokken, heeft de werkgroep besloten dat 1995 het laatste jaar was waarvan gegevens in de Atlas van de Flora van Drenthe zullen worden meegenomen. Nu de werkgroep volop bezig is de enorme hoeveelheid gegevens tot kaartjes en teksten voor de atlas te verwerken (in totaal gaat het om ruim 1,2 miljoen waarnemingen , waarvan een aanzienlijk deel door jullie verzameld!), is er geen ruimte voor het ontwikkelen van nieuwe inventarisatieplannen en zal 1996 noodgedwongen een 'tussenjaar' zijn. Dat betekent niet dat wie dat wil 'gewoon' door kan gaan met het inventariseren van kilometerhokken, want er blijven altijd delen in Drenthe waar nog steeds veel nieuws te vinden is. Een overzicht van km-hokken die daarvoor in aanmerking komen kan je bij de werkgroep aanvragen. Maar je kunt bijvoorbeeld ook contact opnemen met de stichting Het Drentse Landschap voor het inventariseren van een van de terreinen van deze natuurbeschermingsorganisatie. In deze Nieuwsbrief vind je daarover meer informatie. Ook de gegevens die daaruit voortkomen zullen hun weg naar de WFD vinden.

Omdat we het belangrijk vinden het contact met de mensen in het veld te behouden zijn er toch ook twee traditionele WFD-excursies gepland. De data van deze excursies staan elders in deze Nieuwsbrief vermeld. En dan willen we iedereen natuurlijk ook graag op de hoogte houden van de vorderingen van de Atlas, jullie atlas. In deze Nieuwsbrief staat alvast een 'voorpublicatie' van de soortbeschrijving van Grote windhalm met het meest actuele verspreidingskaartje: op vergelijkbare manier zullen alle soorten die in 5 of meer km-hokken in Drenthe voorkomen beschreven en van een kaartje voorzien worden. Naar schatting 800 soorten zullen zo de revue passeren.

Om jullie nog beter te informeren, is er op donderdag 21 maart in de Kroezehof te Assen een medewerkersbijeenkomst. Daar zal in woord en beeld te horen en te zien zijn, hoe de Atlas van de Flora van Drenthe er uit zal gaan zien. Eef Arnolds zal in het bijzonder de resultaten van zijn bewerking van de bossoorten toelichten. Voor verdere gegevens over deze bijeenkomst verwijst ik naar de aankondiging elders in deze Nieuwsbrief.

Tenslotte herinner ik jullie nog een keer aan de oproep in de vorige nieuwsbrief: wie nog formulieren of losse waarnemingen (bijvoorbeeld van voorjaarssoorten) heeft, wordt verzocht deze nu echt zo snel mogelijk op te sturen of op 21 maart bij mij in te leveren, dan kunnen ze net nog mee voor de atlas!

Graag tot ziens op donderdag 21 maart,
namens de werkgroep,
Ben Hoentjen

De verspreiding van Grote Windhalm (*Apera spica-venti*) in Drenthe (Atlas van de Flora van Drenthe, in voorbereiding)

KFD > 1970 : 1052
KFKD > 1970 : 7
UFD < 1950 : 95
UFD > 1950 : 89
UFD > 1970 : 118
UFKN 1940 : 8
UFKN 1990 : 8

Grote windhalm is een kensoort van de Windhalm-orde. De Windhalm-orde omvat de akkerkruidgemeenschappen van graanakkers. Daarin is ze door haar grootte (tot 90 cm.) en haar ragfijne uitstaande bloeipluimen een opvallende verschijning. In Drenthe is Grote windhalm algemeen en dit eenjarige gras komt vooral voor in graanakkers (76 % van de opnamen, n=133). Ze groeit zowel in wintergranen (37 %) als in zomergranen (26 %). Verder treedt de soort op in hakvruchtakkers (24 %) en dan met name in aardappelakkers (18 %). Meestal is dan het jaar daarvoor graan geteeld. Daarnaast vormen recent opgeworpen zandbulten en kuilbulten afgedekt met zand een geschikte vestigingsplaats. Op plaatsen met een omgewerkte bodem in bermen en taluds komt de soort, vergeleken met een aantal andere akkerkruiden, weinig voor. Ze krijgt door het veelvuldig maaien van zulke elementen vaak geen kans om zich te ontwikkelen.

In Drenthe komt Grote windhalm vooral voor in bouwlandgebieden op de wat hogere, drogere zandgronden zoals op de oude bouwlandcomplexen rond de Drentse dorpen (essen) en in heideontginningen. Verder is de soort algemeen in de Veenkoloniën. Het grote aantal kilometerhokken waarin de soort in Noordoost-Drenthe is waargenomen, is het resultaat van een eenmalige inventarisatie specifiek gericht op Grote windhalm (zie artikel Ruud de Koning, elders in deze Nieuwsbrief).

Grote windhalm kwam als akkerkruid al in de IJzertijd in ons land voor (Weeda e.a., 1994). In Drenthe is de soort, in samenhang met de teelt van rogge, bekend uit de 6e - 7e Eeuw n.Chr. (van Zeist e.a., 1986).

Toekomst: Door de sterke binding aan graanakkers zal het voorkomen van Grote windhalm altijd blijven fluctueren met de oppervlakte geteeld graan. Binnen de graanakkers weet de soort zich nog relatief goed te handhaven. Vroeger kwam ze echter met een hogere presentie in graanakkers voor (70-90 %, Wasscher 1941) dan thans (40-50 %, Milieukartering Drenthe). De toename van het aantal uurhokken ten opzichte van vóór 1970 is het gevolg van betere inventarisaties.

Atte Dijkstra

KFD = kilometerhok-frequentie Drenthe : aantal km-hokken waarin de soort is aangetroffen (aantal stippen op verspreidingskaartje)

KFKD = kilometerhok-frequentieklasse Drenthe: zeldzaamheidsklasse, op basis van de KFD

UFD = uurhok-frequentie Drenthe : aantal uurhokken resp. atlasblokken waarin de soort is waargenomen

UFD < 1950 en UFD > 1950 zijn ontleend aan de Atlas van de Nederlandse Flora deel 1, 2 of 3.

UFKN = uurhok-frequentie-klasse Nederland: uurhok-frequentieklasse volgens het Botanisch Basisregister (CBS 1993)

GEZOCHT: WINDHALM

"De afwezigheid van een soort duidt vaak
op de afwezigheid van de florist"

Volgens de Oecologische Flora deel 5 (Weeda et al, 1994) is Grote windhalm (*Apera spica-venti*) een hoge zomerbloeier met een wijduitstaande, fijnvertakte, vaak wat rossig aangelopen pluim. Ze komt vooral voor in de pleistocene zandgebieden.

De soort is een typisch graanakkeronkruid van wintergranen en komt vooral voor in rogge-, tarwe- en gerstevelden op droge, humusarme, stikstofrijke, meestal min of meer zure zand- en leemgronden.

Hoewel Windhalm door het grotendeels verdwijnen van de roggeteelt en de opkomst van maisakkers achteruit zou gaan, kwam het mij voor dat er in Drenthe nog veel hokken met Windhalm zouden moeten zijn, te meer daar in het laatste decennium de graanteelt in Drenthe weer is toegenomen.

Het district Gieten, met 350 km-hokken, leek mij een ideaal proefgebied om dit eens verder uit te zoeken.

Toen ik begin juli 1995 het reguliere veldwerk in dit district beeindigde, heb ik direkt de balans opgemaakt van Windhalm. De soort bleek in 178 van de 350 hokken te zijn gevonden. Een verspreidingskaartje liet geen opvallend onregelmatige verspreiding zien zodat ik mij begon af te vragen waarom de soort in het ene hok wel en in het andere niet gevonden was.

Uit de beschrijving concludeerde ik dat Windhalm in veel meer km-hokken gevonden zou kunnen worden mits je de goede inventarisatieperiode kiest n.l. als de soort bloeit en boven het graan uitsteekt en dat is in juli het geval.

Ik besloot tot een gerichte soortkartering in die hokken waarin Windhalm nog niet gevonden was en waarbij ik vooral het accent zou leggen op graanakkers. De methode was simpel: gewapend met kaart en verrekijker en met een auto als vervoermiddel reed ik de hokken door. Hokken zonder (voldoende) wegen, m. n. het Balloërveld en enkele boswachterijen, werden overgeslagen.

Bij elke eerste waarneming in een km-hok van Windhalm noteerde ik of de soort in een graanakker stond of in een ander biotoop.

In de periode van 3 t/m 19 juli bezocht ik 122 hokken, in 67 daarvan (55%) vond ik Windhalm. Het totaal aantal hokken met Windhalm is daardoor gestegen van 178 naar 245 (TABEL 1). Dat betekent dat de helft van het aantal waarnemingen van Windhalm dateert van de laatste vier inventarisatiejaren, terwijl 38% in 1995 is gevonden waarvan 27,4% door de gerichte soortkartering.

BRON	AANTAL HOKKEN	AANDEEL
Uit reguliere inventarisaties t/m 1992	124	50,4
Uit reguliere inventarisaties t/m 1994	153	62,4
Uit km-hokinventarisaties in 1995	25	10,2
Uit gerichte soortkartering in 1995	67	27,4
Totaal	245	100.0%

TABEL 1 AANTAL HOKKEN MET WINDHALM MET BRONVERMELDING

Windhalm heb ik inderdaad het meest gevonden in graanakkers, in 53 van de 67 hokken. De graansoort heb ik niet systematisch genoteerd maar ik kwam er al snel achter dat ik in gerst en haver niet behoefde te zoeken. Dat heeft er mee te maken dat Haver uitsluitend als zomergraan wordt geteeld terwijl Gerst voor 94-99% (Landbouwtellingen CBS) uit zomergraan bestaat. In deze granen voelt Windhalm zich minder thuis. Windhalm heb ik dus voornamelijk in tarwe en rogge aangetroffen. Rogge bestaat voor bijna 100% uit winterrogge (mondelinge mededeling F. Kooi, Min. van Landbouw), het aandeel wintertarwe wisselt van jaar tot jaar met uitersten van 20 en 80%. In het agrarisch gebied trof ik Windhalm soms ook aan in de taluds langs graanakkers, tussen zeer jonge bos-aanplant, in omgewoelde bermten of op met zand afgedekt kuilvoer, in dorpen en in stedelijk bebouwing waren het vooral overhoekjes en industrieterreintjes.

De kans op het treffen van Windhalm verschilde per landschapstype.

In de Veenkoloniën was de kans zeer groot (in 84% van de in 1995 gekarteerde hokken). Dat stemt ook overeen met mijn eigen ervaringen. Windhalm werd daar meestal snel gevonden waarbij sommige akkers rossig gekleurd waren door de boven het graan uitstekende bloeiwijzen, wat overigens in de randveengebieden ook wel voorkwam. Ook de hokken van het Hunzedal scoorden met 63% van de nu gekarteerde hokken vrij hoog.

In bebouwing, in bosgebieden en beekdalen (waar nauwelijks graanakkers voorkomen) werd slechts één nieuwe waarneming gedaan.

Voor alle waarnemingen van Windhalm kan nu per landschapstype de eindbalans worden opgemaakt (TABEL 2).

De Veenkoloniën scoren het hoogst met bijna 90%. Dat komt waarschijnlijk doordat het areaal graan in de Veenkoloniën groter is dan in andere delen van de provincie. Zo ligt bijvoorbeeld 65% van het totale Drentse areaal tarwe in de Veenkoloniën. In slechts 5% van de hokken waar wel is gezocht werd geen Windhalm gevonden. Het blijkt dan steeds te gaan om grenshokken met een geringe oppervlakte.

Een sterke toename als gevolg van de kartering is te zien in de Veenkoloniën, de randvenen en vooral in het Hunzedal.

De geringere toename in de zandgebieden komt waarschijnlijk door het provinciale vegetatie-onderzoek van 1992. De meeste waarnemingen van Windhalm zijn waarschijnlijk toen al gedaan. De beekdalen, van oudsher al goed onderzocht gebied, laten geen enkele toename meer zien.

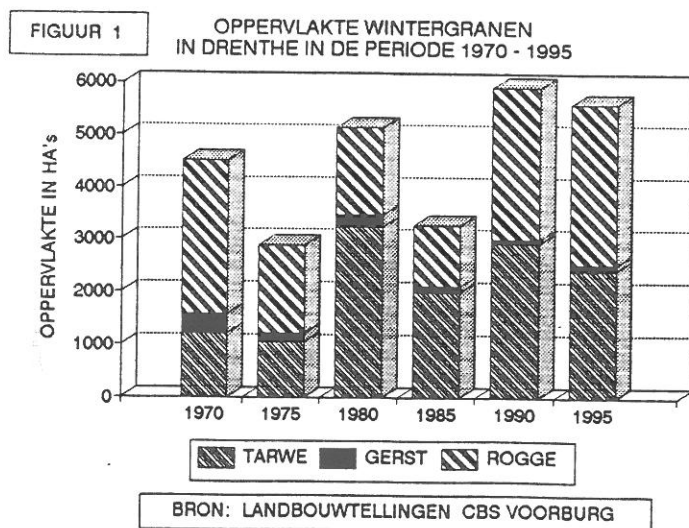
LANDSCHAPSTYPE	TOTAAL AANTAL HOKKEN	OORSPR. % MET APERA	TOENAME DOOR KARTERING	TOTAAL % MET APERA	AANTAL HOKKEN MET APERA
Oevers Zuidlaardermeer	3	0,0	0,0	0,0	0
Bebouwing	13	23,1	7,7	30,8	4
Veenkoloniën	96	61,5	28,1	89,6	86
Randveengebieden	59	37,3	28,8	66,1	39
Hunzedal	28	32,1	42,9	75,0	21
Heideontg./zandgebieden	88	63,6	11,4	75,0	66
Bosgebieden	32	37,5	0,0	37,5	12
Beekdalen	31	54,8	0,0	54,8	17
TOTAAL OF GEMIDDELD	350	50,9	19,1	70,0	245

TABEL 2 ALLE WAARNEMINGEN VAN WINDHALM PER LANDSCHAPSTYPE

In het bovenstaande lijkt het er op dat de gerichte zoekacties naar Windhalm de oorzaak zijn van de toename van deze soort. Dit verschijnsel is in floristisch Nederland bepaald niet onbekend. Na een oproep van Weeda (1984) om extra aandacht aan Vroegeling (*Erophila verna*) te besteden, nam het aantal uurhokken waarin de soort was gevonden, in één jaar tijds toe van 742 naar 1035, een toename van 40%.

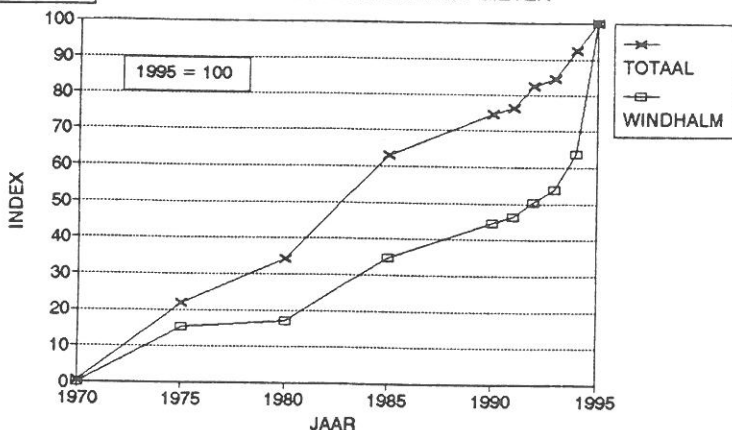
Voordat ik echter definitieve conclusies trek zijn er twee aspecten die nader onder de loep genomen moeten worden.

De toename van Windhalm kan veroorzaakt zijn door de toename van het graan-areaal van het laatste decennium. In 1970 werd er in Drenthe nog 34550 ha graan verbouwd, in 1985 was dat gedaald tot 8750 ha om daarna weer te stijgen tot 15550 ha in 1995 (Landbouwtellingen CBS). Een heel ander beeld ontstaat echter als alleen gekeken wordt naar het areaal wintergraan (FIGUUR 1), het biotoop bij uitstek voor Windhalm. Het areaal kan per jaar nogal fluctueren maar per saldo is er, vergeleken bij 1970, slechts sprake van een geringe toename. Voor de Veenkoloniën, waar de meeste waarnemingen voor Windhalm zijn gedaan, is dit beeld niet anders. Ik concludeer hieruit dat de toename van waarnemingen van Windhalm van m.n. het laatste jaar niet worden veroorzaakt door een (sterke) toename van het wintergraanareaal.

Ook kan de toename van het aantal waarnemingen van Windhalm van de laatste paar jaar gelijk opgaan met een toename van het totaal aan waarnemingen van alle plantesoorten door een algehele intensivering van het onderzoek. Daarom heb ik het totaal aan waarnemingen vanaf 1970 in het district Gieten vergeleken met het aantal waarnemingen van Windhalm (FIGUUR 2).

FIGUUR 2

INDEX VAN TOTAAL AANTAL WAARNEMINGEN
EN INDEX VAN WINDHALM DISTRICT GIETEN

Hieruit blijkt duidelijk dat de toename van Windhalm aanvankelijk achter blijft bij de toename van alle waarnemingen. Pas in de laatste inventarisatiejaren en dan met name in 1995, het jaar waarin Windhalm gekarteerd werd, treedt er een inhaaleffect op door een zeer sterke stijging. Nu de twee mogelijke tegenargumenten zijn weerlegd, kan de eindconclusie worden getrokken:

De sterke toename in 1995 van het aantal km-hokken met Windhalm wordt m.n. veroorzaakt door het gericht zoeken naar deze soort.

Deze conclusie heeft echter ver(der)gaande consequenties. In dit onderzoek heb ik mij beperkt tot Windhalm, een bepaald niet onopvallende soort. Maar welke resultaten zouden geboekt worden als andere soorten een zelfde "behandeling" krijgen? Daarbij valt te denken aan, om even in de hoek van de onkruiden te blijven, minder opvallende soorten als Hanepoot (*Echinogloa cruss-gallii*), Knopkruid (*Galinsoga spec*) en Meldesoorten (*Atriplex spec*) en Akkerkool (*Lapsana communis*).

Uit dit onderzoek blijkt te meer dat onze kartering van Drenthe (nog) niet volledig is. Eerder toonde ik al aan (de Koning, 1992) dat bij inventarisaties van enkele geselecteerde km-hokken hiaten voorkomen. Hierbij stond dus de volledigheid van het km-hok centraal.

Bij deze is vastgesteld dat dergelijke hiaten ook op soortsniveau kunnen voorkomen en dat ze door gericht onderzoek aangetoond kunnen worden.

Assen, december 1995
Ruud de Koning

LITERATUUR

- Centraal Bureau voor de Statistiek
Landbouwtellingen voor Drenthe en de Veenkoloniën 1970, 1975, 1980, 1985 en 1990 t/m 1995, CBS Voorburg
- Koning, R. de (1992)
De volledigheid en betrouwbaarheid van het floristisch km-hokonderzoek op basis van inventarisatie van 3 km-hokken
Werkgroep Florakartering Drenthe
- Weeda, E.J. (1984)
Voorjaarsplanten, resultaten van de inventarisatie in 1983 en een verzoek voor 1984
Natura 81 (3) 63-67
- Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra en T. Westra (1994)
Nederlandse Oecologische Flora, wilde planten en hun relaties deel 5
IVN Amsterdam

EXCURSIEPROGRAMMA 1996

Om alvast in je agenda te noteren :

zaterdag 1 juni en zaterdag 31 augustus WFD-excursie in nog nader vast te stellen delen van Drenthe. Uitgebreidere informatie in de volgende Nieuwsbrief die begin mei uitkomt.

MEDEWERKERSBIJENKOMST donderdagavond 21 MAART 1996

PLAATS : Natuur-educatiefcentrum DE KROEZEHOFF
Wethouder Bergerweg 26, ASSEN (zie kaartje)

AANVANG: 20.00 uur

PRPGRAMMA

Atlas van de Flora van Drenthe:

opzet, gegevensverwerking en actuele stand van zaken - Ben Hoentjen

Veldseizoen 1996

- Ben Hoentjen

FLORON

- Hester Heinemeijer

Pause

Presentatie eerste, voorlopige resultaten :

soorten van bossen (oecologische groep 9)

- Eef Arnolds

Sluiting rond 22.15

Vervoer vanaf station Assen-Kroezehof vv:

Wie met het openbaar vervoer naar Assen komt, kan de treintaxi naar de Kroezehof nemen (van te voren treintaxi-biljet kopen!) of even contact opnemen met Ate Dijkstra (0592-343354/365451) of Ben Hoentjen (0592-414354/365509) voor een afspraak om afgehaald te worden.

Nu nog even heel iets anders: de Stichting "Het Drentse Landschap"

Sinds het afgelopen jaar probeert de Stichting "Het Drentse Landschap" meer mensen voor haar werk te interesseren, bij de organisatie te betrekken en meer leden te werven. Deze Drentse natuurbeschermingsorganisatie, die toch al 60 jaar bestaat, heeft slechts 3000 leden. Veel van het werk dat de Stichting doet is zelfs bij geïnteresseerde natuurliefhebbers of mensen die regelmatig in het mooie Drentse landschap wandelen of fietsen lang niet altijd bekend.

"Het Drentse Landschap" koopt in Drenthe natuurgebieden, gronden rondom bestaande natuurgebieden en natuurontwikkelingsgebieden en tracht die vervolgens zo goed mogelijk in te richten en te beheren. Momenteel gaat het om meer dan 4500 hectares, verdeeld over 34 verschillende terreinen. Denk hierbij aan heidevelden als het Hijkerveld, het Doldersummerveld, het Drouwenerzand en Kampsheide, aan landgoederen bijvoorbeeld Rheebruggen en de Vossenbergh, aan het beekdal van de Reest. Ook in het dal van de Hunze worden de laatste jaren landbouwgronden verworven om in de gradientrijke overgang van het Drents plateau naar dit beekdal waardevolle natuurgebieden tot ontwikkeling te brengen.

In 1994 is men begonnen met het uitgeven van een, rijk geïllustreerd, kwartaalblad. Behalve een hoofdartikel over een van de terreinen, een interview en berichten over bijzondere vondsten of gebeurtenissen in een aantal van de gebieden bevat dit blad tevens informatie over excursies, wandelingen en dergelijke

De Stichting is maar een kleine organisatie. Daarom is hulp bij inventarisaties of bij excursies zeer welkom. Met het district Drenthe van het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie is hierover inmiddels, op een druk bezochte voorlichtingsavond, overleg geweest. Een aantal enthousiaste IVN-leden heeft hun medewerking al toegezegd. Daar bij de WFD ook veel mensen met kennis (van tenminste planten) actief zijn, willen we jullie graag op het verzoek van "Het Drentse Landschap" attent te maken. Voor meer informatie kunnen jullie altijd terecht op het kantoor van de Stichting te Assen.

Lid worden kan natuurlijk ook. De Drentse natuur steunen voor zo'n klein bedrag en ook nog vier keer per jaar een zeer informatief en fraai tijdschrift ontvangen is altijd de moeite waard. Vandaar de aan deze nieuwsbrief toegevoegde folder!

OPROEP: FLORON-coördinator gezocht

Als de Atlas van de Flora van Drenthe volgend jaar klaar is, is het natuurlijk van groot belang dat het onderzoek naar de verspreiding van planten in de provincie gewoon door gaat. Dit kan het beste voortgezet worden door volledig als district 5 van FLORON te gaan meedraaien in het landelijk onderzoeksprogramma. Hester wil echter langzamerhand van het FLORON-coördinatorschap af. Als bestuur van de WFD hebben wij op het moment onze handen vol aan de Atlas en na al die jaren werk voelt niemand van het bestuur er veel voor weer een langdurig project te gaan trekken.

We zouden het echter ontzettend jammer vinden als de medewerk(st)ers van de WFD niet doorgaan met inventariseren. We zoeken dan ook een nieuwe FLORON-coördinator voor Drenthe. Voorlopig kan deze met de WFD meewerken en geleidelijk aan zelf de organisatie van het district en de excursies overnemen. Als FLORON-coördinator werk je veel samen met het landelijk bureau in Leiden. Jaarlijks worden er ook twee districts-coördinatoren dagen gehouden, meestal in Utrecht. Als iemand er voor voelt het district Drenthe voor FLORON te gaan organiseren is het waarschijnlijk handig de eerste keer samen met Hester naar zo'n bijeenkomst in Utrecht te gaan.

Belangstellenden voor deze 'vacature' kunnen contact opnemen met Hester (024 - 3230861). Mocht er onder de medewerk(st)ers van de WFD geen kandidaten zijn dan zullen we anderen gaan benaderen.

Het bestuur van de WFD

OPROEP: hulp gevraagd bij het verwerken van literatuurgegevens

De werkgroep zoekt medewerk(st)ers die willen helpen bij het doornemen van rapporten en andere 'bronnen' die aanvullende gegevens kunnen opleveren voor de Atlas. Het gaat bijvoorbeeld om vegetatieopnamen en/of soortenlijsten van een goed te lokaliseren en binnen één km-hok gelegen gebied en losse meldingen van plantesoorten die op WFD-lijsten moeten worden overgezet. Daarna kunnen deze gegevens aan het bestand toegevoegd worden. Mensen die ons hierbij willen helpen krijgen steeds in overleg een of enkele door te nemen rapporten toegestuurd. Wie hieraan wil meehelpen kan contact opnemen met Ben Hoentjen (telefoon: 0592 - 365509 (werk) /414354 (thuis)).

